

HYPEREIDÉS *DÉMOSTHENÉS ELLEN* CÍMŰ BESZÉDÉNEK TÖREDÉKEI

HORVÁTH LÁSZLÓ*

ELTE BTK Görög Tanszék, ELTE Eötvös József Collegium, Magyarország

Beérkezett: 2021. október 20. • Elfogadva: 2021. november 17.

© 2022 A szerző(k)

ABSZTRAKT

A tanulmány *Hypereidés Démosthenés ellen* című beszédének szöveghagyományát tekinti át a Harris-Arden papirusztekercs töredékcsoportjainak bemutatásával. Gianfranco Bartolini fél évszázaddal korábban publikált átfogó elemzését egészíti ki az 1972 óta megismert adatokkal. Az előkészületben lévő *Hypereidés-szövegkiadás* (Bibliotheca Teubneriana) előszavának egyik, bővített fejezetét jelenti.

KULCSSZAVAK

Hypereidés, *Démosthenés ellen* című beszéd, szöveghagyomány

* Levelező szerző. E-mail: horvathl@eotvos.elte.hu

Jelen közlés az új Hypereidés-szövegkiadás (Bibliotheca Teubneriana) előmunkálatainak részeként a rendelkezésre álló adatok összegzése, a korábbi szakirodalom pontosítása, műhelytanulmány. Kereken fél évszázada Gianfranco Bartolini teljes áttekintést közölt a *Démostenés ellen* című (továbbiakban *Dem.*) beszéd papiruszának, a hat (?) csoportra szétesett töredékegyüttes történetéről, azonosításukról és lelőhelyeiről.¹ A kiváló olasz filológus bizonyosan Jensen 1917. évi kritikai kiadásának megújítására készült, a kutatásait megelőző hatvan év teljes szakirodalmát áttekintette és kritikai észrevételeivel együtt 1977-ben közzétette.² Terveinek megvalósításában a halál megakadályozta, a monumentális *lustrum*, az előkészületek befejezését követően ugyanis két év múlva elhunyt.³ Az alábbiakban a *Dem.* beszédre vonatkozó tanulmányának fordítását közlöm. A kiegészítéseket, így többek között az elveszettnek hitt Babington-töredékekre vonatkozó újabb adatokat a főszövegben csillagok közé helyeztem, a jegyzetekben pedig kezdő-csillaggal jelöltem.⁴ A *habent sua fata libelli* közhelyszerű igazsága a Hypereidés-corpus kalandos történetének egészére helytálló, de még ezen belül is különösen fegyelemre méltó az, ami a *Dem.* beszéddel történt: a szétszóratástól a részleges újraegyesítésig.

GIANFRANCO BARTOLINI: HYPEREIDÉS DÉMOSTHENÉS ELLENI BESZÉDÉNEK PAPIRUSZAI ÉS KIADÁSAI

A mértékadó szövegkiadásokban Hypereidés első beszéde a Démostenés ellen elhangzott szónoklat. A papirusztöredékek megtalálásáról 1848. január 13-án számoltak be Londonban a Királyi Irodalmi Társaság (Royal Society of Literature) ülésén.⁵ Kevéssel ezután a tulajdonos gondozásában megjelent a töredék facsimile kiadása (P.Lond. Inv. 108 = P.Lit.Lond. 132).⁶ A kiadvány jelentős érdeklődést váltott ki a szakemberek körében. Két éven belül négy újabb kiadás született Angliában és Németországban, az újonnan előkerülő további töredékek pedig folyamatosan munkára ösztönözték a kutatókat.

A beszéd valamennyi ránk maradt töredékén olvasható (irodalmi) szöveget ugyanaz a kéz írta. A *Dem.* beszédet tartalmazó tekercs másik fele (Papyrus Arden) a *Lykophrón védelmében* című beszéd (továbbiakban *Lyc.*) 16 columnáját és a teljes, *Euxenippos védelmében* című

¹ G. Bartolini: I papiri e le edizioni dell'orazione di Iperide contro Demostene. *Atene e Roma* 17 (1972) 103–113.

² G. Bartolini: *Iperide: rassegna di problemi e di studi (1912–1972)*. Padua (1977) 158 oldal.

³ 1979. december 13-án. Postumus írása is három Hypereidés-helyre vonatkozó szövegkritikai javítást, javaslatot tartalmaz: G. Bartolini: Qualche altra nota al testo di Iperide. *Maia* 32 (1980) 39–41. Mintha a Hypereidés-beszédek és papiruszok hányatott sorsa kísértene abban, hogy a szövegkiadásra készülő kiváló német filológus, Hermann Wankel is idő előtt távozott (1997).

⁴ A töredékek jelzeteit és leltári számait (pl. British Museum helyett British Library stb.) kiemelés nélkül, a jelenlegi lelőhelyeknek megfelelően alakítottam át. Bartolini erősen rövidített jegyzeteit, a hivatkozásokat kibontottam és néhány esetben pontosítottam.

⁵ Vö. A. C. Harris: Description of a Greek Manuscript found at Thebes. *Transactions of the Royal Society of Literature* Ser. 2. III (1850) 178–182.

⁶ *Fragments of an Oration against Demosthenes Respecting the Money of Harpalus*, published by A. C. Harris of Alexandria, London (1848). Lásd a világhálón is: <https://opacplus.bsb-muenchen.de/title/BV020252034> (2022. április 11.) 11 táblán rögzítette a töredékeket és azok rajzolatát publikálta.

beszédet tartalmazza (P.Lond. Inv. 115 = P.Lit.Lond. 132). A három beszédet tartalmazó tekercs eredeti hossza közel 7 méter lehetett.⁷ Jensen a kiadásának bevezetőjében részletesen bemutatja a papirusz általános jellegzetességeit. Mindehhez csak annyit teszünk hozzá, hogy a *Dem.* beszéd columnáiban a sorok száma nagyobb szabálytalanságokat mutat, mint az a másik két beszéd esetében megfigyelhető. A számítások természetesen csak abból a 10 columnából indulhatnak ki, amelyeket viszonylag megnyugtatóan sikerült helyreállítani. Ezek közül 4 (= 40%) 28 sorból (Pap. Arden: 31 = 64%); 4 (= 40%) 29 sorból (Pap. Arden: 2 = mintegy 4%); 1 (= 10%) 27 sorból (Pap. Arden: 15 = mintegy 31%) áll. Az egyetlen columna, amely 30 sort tartalmaz, a *Dem.* beszéd XXIV. columnája. Mindezek alapján nyilvánvaló, hogy a másoló, miközben munkájával haladt, egyre jobban ügyelt arra, hogy tartsa magát a columnánkénti 28 sorhoz.

A nagy, kerekded betűformát mutató irodalmi papirusz datálásával kapcsolatban megoszlanak a vélemények. Babington a Ptolemaios-korra keltezte.⁸ Blass azonban elsősorban (de nem kizárólagosan, miként Kenyon írja) a tekercs kurzív írással írt tartalomjegyzéke (P.Lond. Inv. 108. 12),⁹ valamint az Euxenippos-beszéd ugyancsak kurzív címfelirata alapján a Kr. u. II. századra keltezte.¹⁰ Thompson eleinte a Kr. e. I. századra gondolt, majd Kenyon¹¹ véleményéhez csatlakozva a Kr. u. I. század második fele mellett döntött.¹² Bár Blass felvetését Kenyon azzal utasította el, hogy a tartalomjegyzék és a címfelirat később is rákerülhetett a tekercsre, Roberts kiállt Blass álláspontja mellett: a szövegben használt nagybetűket ugyanis egy, megközelítőleg Kr. u. 125-re datálható dokumentumban is megtalálni vélte.¹³ Emellett összevetette Arsinoé egyik dokumentumával is, amely a Kr. u. III. század elejére datálható (P.Berol 1937, és nem 1931),¹⁴ valamint a *Theaitétos*-kommentárral (Schubart P.Gr.Berol. 31 és N. P. S., I, 103), amit a Kr. u. II. század első felére kelteznek.¹⁵ Bár a hasonlóságok nem olyan egyértelműek, ahogy azt Roberts látja, döntő mozzanatnak tűnik, hogy a szöveg kapitá-

⁷ Az Arden-papirusz hossza mintegy 3,5 méter. Összesen 48 columnát tartalmaz, amelyek közül az elsőből csupán a sorvégek néhány betűje maradt meg. Ennek alapján a kutatók a teljes tekercs első felében a *Lyc.* beszédben 8 columnával, a *Dem.* beszédben 40/41 columnával számolnak.

⁸ A kezdeti bizonytalanságokat *Dem.* (XXIII–XXIV.) a későbbiekben – Sauppe egyetértésével – visszavonta, lásd a *Lyc.* és az *Eux.* kiadása (XII.).

⁹ Lásd a fényképet C. H. Roberts: *Greek Literary Hands*. Oxford (1955) 13b. Könnyen belátható, hogy Jensen rekonstrukciós javaslata: οἶδε λόγ[οι] ἐνεῖσι nem állja meg a helyét. Valamennyi BL-ben őrzött *Dem.* töredék hozzáférhető a világhálón: http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=papyrus_108_f001r (2022. április 11.).

¹⁰ A harmadik kiadás bevezetője mellett vö. Fr. Blass: Hypereides Rede gegen Demosthenes. *Hermes* 10 (1876) 25.

¹¹ F. G. Kenyon: *The Paleography of Greek Papyri*. Oxford (1899) 85–88.

¹² Vö. E. M. Thompson: *Handbook of Greek and Latin Paleography*. New York (1893) 123. Uő: *Introduction to Greek and Latin Paleography*. Oxford (1912) 125.

¹³ Roberts: *i. m.* (9. j.) 13a.

¹⁴ Vö. U. Wilcken: *Tafeln zur älteren griechischen Paläographie*. Leipzig–Berlin (1891) 12d.

¹⁵ Lásd még W. Schubart: *Griechische Paläographie*. München (1925) 124.

lisai és a tartalomjegyzék kurzív betűi között úgy szűkül a távolság, amint az a Kr. u. II. század második feléhez közeledve általában tapasztalható.¹⁶

A *Dem.* beszéd töredékeit tulajdonosaik neve alatt tartják számon és a következőképpen csoportosítják: Harris (H), Babington (B), Egger (E), Tancock (T), Raphael (R). Ezekhez járul a Pap. Iandan. 80. Jóllehet, a felfedezések története általában ismert,¹⁷ érdemes csoportonként áttekinteni, hogy bizonyos pontatlanságokat javíthassunk és az elszórt részleteket összeszedve további kiegészítéseket tegyünk.

Harris-töredékek. A British Libraryban őrzik 11 táblán (Inv. 108. 1–11), összesen 32.

* A British Library honlapján (9. j.) olvasható, általam autopsziával is ellenőrzött és pontosított leírás (a töredékek tartalma többnyire Jensen kiadása szerint szerepel):

Papyrus 108 (1) = CVIII. I. (Plate 1.)

Fragment 1 = Hyperides: In Demosthenem: Frg. III. col. 6. line 1 – col. 7. line 28.

Papyrus 108 (2) = CVIII. II. (Plate 2.)

Fragment 2 = Hyperides: In Demosthenem: Frg. VIII. col. 33. line 1 – col. 35. line 28.

Fragment 3 = Hyperides; In Demosthenem Frg. V. col. 22. line 1 – col. 23. line 29.

Papyrus 108 (3) = CVIII. III. (Plate 3.) Újrakeretezve római számok nélkül

Fragment 4 = Hyperides: In Demosthenem: Frg. III. col. 11. line 1 – col. 13. line 24.

Papyrus 108 (4) = CVIII. IV. (Plate 4.)

Fragment 5 = Hyperides: In Demosthenem: Frg. IV. col. 17 line 1 – col. 19. line 22.

Papyrus 108 (5) = CVIII. V. (Plate 5.)

Fragment 6 = Hyperides: In Demosthenem: Frg. IX. col. 37. line 6 – col. 40. line 8.

Fragment 7 = Hyperides: In Demosthenem: Frg. III. col. 8. line 1 – col. 9. line 14.

Papyrus 108 (6) = CVIII. VI. (Plate 6.)

Fragment 8 = Hyperides: In Demosthenem: Frg. VI. col. 24. line 1 – col. 26. line 11.

Fragment 9 = Hyperides: Pro Lycophrone: Frg. II. col. 42. line 1 – col. 43. line 14.

Fragment 10 = Hyperides: In Demosthenem: Frg. III. col. 15. lines 1–23.

Papyrus 108 (7) = CVIII. VII. (Plate 7.)

Fragment 11 = Hyperides: In Demosthenem: Frg. VII. col. 29. line 11 – col. 32. line 10.

Fragment 12 = Hyperides: In Demosthenem: Frg. IX. col. 39. lines 13–26 + col. 40. line 17–28.

Papyrus 108 (8) = CVIII. VIII. (Plate 8.)

Fragment 13 = Hyperides: Pro Lycophrone: Frg. III. col. 44. line 11 – col. 45. lines 22–27.

Fragment 14 (a 14-es szám nem szerepel a keretben) = Hyperides: In Demosthenem: Frg. VI. col. 24. lines 10–30 = col. 25. lines 10–29 + col. 26. lines 9–29 + col. 27. lines 25–29.

Papyrus 108 (9) = CVIII. IX. (Plate 9.)

¹⁶ A szöveg kapitálisai rendkívüli hasonlóságot mutatnak Apollónios Sophistés Homéros-szótárával, amelyet Oxfordban a Bodleian könyvtárban őriznek (MS. Gr. class e. 44 [P]), amit már Kenyon megvizsgált és a Kr. u. I. század első felére datált. A töredékek szövege, kisebb eltérésekkel: *Apollonii Sophistae Lexicon Homericum*. Ed. A. I. Bekker. Berlin (1833) 79. 34–81. Lásd még E. W. B. Nicholson: Fragment of an Earlier Edition of Apollonius' Homeric Lexicon. *CR* 11 (1897) 390–393. Nem szabad azonban megfeledezni arról, hogy a minuszkula jellegéből kiinduló keltezés általában is sokkal megbízhatóbb, mint az a majuszkula esetében lehetséges, de különösen így van ez egy olyan szép kiviteli írásnál, mint az Arden-papyrus.

¹⁷ Lásd pl. K. Preisendanz: *Papyrusfunde und Papyrusforschung*. Leipzig (1933) 98–99.

- Fragment 15 = Hyperides: In Demosthenem: Frg. V. col. 20. lines 11–27 + col. 21. lines 18–28.
- Fragment 16 = Hyperides: In Demosthenem: Frg. III. col. 8 lines 18–28 + col. 9. lines 14–28 + col. 10. lines 13–22.
- Papyrus 108 (10) = CVIII. X. (Plate 10.)
- Fragment 17 = Hyperides: Pro Lycophrone: Frg. IV. col. 46. lines 16–28 + col. 47. lines 14–28.
- Papyrus 108 (11) = CVIII. XI. (Plate 11.)
- Fragment 18 = Hyperides: In Demosthenem: Frg. V. col. 21. lines 2–19
- Fragment 19 = Hyperides: In Demosthenem: Frg. III. col. 14. lines 9–20
- Fragment 20 = Hyperides: In Demosthenem: Frg. III. col. 14. lines 1–3.
- Fragment 21 = Hyperides: In Demosthenem: Frg. I. col. 1. lines 12–23.
- Fragment 22 = Hyperides: In Demosthenem: Frg. III. col. 14. lines 10–20.
- Fragment 23 = Hyperides: In Demosthenem: Frg. VII. col. 31. lines 16–18 + col. 32. lines 13–21.
- Fragment 24 = Az új BT kiadásban: Pro Lycophrone: Frg. 3. incertae sedis.
- Fragment 25 = Hyperides: In Demosthenem: Frg. III. col. 8. lines 8–13 + col. 9. lines 12–15.
- Fragment 26 = Hyperides: In Demosthenem: Frg. III. col. 5. lines 7–24.
- Fragment 27 = Hyperides: In Demosthenem: Frg. III. col. 5. lines 13–16.
- Fragment 28 = Hyperides: Pro Lycophrone: Frg. III. col. 44. lines 16–17.
- Fragment 29 = Az új BT kiadásban: In Demosthenem: Frg. 4. incertae sedis.
- Fragment 30 = Hyperides: In Demosthenem: Frg. III. col. 8. lines 14–16.*
- Fragment 31 = Az új Bt kiadásban: In Demosthenem: Frg. 5. incertae sedis.

Ezek közül ötöt (Frg. IX., XIII., XVII., XXIV., XXVIII.) a kiadók a *Lyc.* beszéd részének tartanak. Frg. XXXII. elveszett (a ragasztási körvonalak alapján parányi, érdektelen csonka kúp). A többi a *Dem.* beszédhez tartozik, igaz frg. XXIX. és XXXI. *incertae sedis*. A töredékek tulajdonosai közül egyedül A. C. Harris volt az, aki a kiadásról is azonnal gondoskodott. Bár értette, hogy mi olvasható a töredékeken, egyáltalán nem kísérelte meg, hogy összekapcsolja azokat. Az összevisszaság, amit a facsimile (*és a BL honlapján, a kartonra ragasztott eredetiktől készített és közzétett felvételek*) tükröznek, akkor sem lehetne nagyobb, ha szándékosan törekedtek volna előidézésére. Egyiket sem lehet a mellette lévővel összeilleszteni, van, amelyik elfordítva, az oldalán fekszik, illetve egyet fejjel lefelé ragasztottak fel. Most is ebben az állapotban vannak, mert Harris kartontáblákra ragasztotta őket, mégpedig egy facsimile példányra, úgy, hogy a facsimile körvonalai és az eredeti darabok szélei többé-kevésbé esnek csak egybe. A táblákat ezt követően egy londoni bank széfjében helyezték el, a kulcsokat pedig Harris magánál tartotta Alexandriában, így Babingtonnak a kiadásához be kellett érnie a facsimilével. Arden másképp járt el a papirusz másik felével. Miután a kéziratot Babington rendelkezésére bocsátotta, gyönyörűen bekereteztette és kiállította a háza átriumában. Hosszú időn keresztül ott is volt, majd a British Museumba került.¹⁸ Harris később sem hagyott

¹⁸ A BL katalógusa szerint 1879-ben. A Harris-töredékek 1872-ben kerültek a British Museumba. E. G. Turner: *Greek Papyri*. Oxford (1968) 46 és 56 adatai pontatlannak tűnnek. Joseph Arden, angol ügyvéd a papiruszt 1847. január 13–20. között vásárolta Egyiptomban, néhány hónappal azt megelőzően, hogy Harris egy évke óta helyben élő olasz

fel költséges beszerzéseivel. Kereskedő volt, aki élete és munkája helyszínéül Egyiptomot választotta. Egyfelől elég fiatal volt ahhoz, hogy idővel jelentős régiséggyűjteményt állítson össze, másfelől pedig elég művelt ahhoz, hogy fel tudja becsülni a kezébe került tárgyak értékét. Minderről 1856-ban így számolt be az európai tudósoknak egy francia utazó:¹⁹ „la collection de M. Harris négociant anglais d’Alexandrie, qui s’occupe d’antiquités plutôt en savant qu’en amateur”. Tizenöt évvel később ez a gyűjtemény „peu considerable, mais bien choisie”, olyan „mennyiségű régiséggel büszkélkedhetett, amit Európa leggazdagabb múzeumai megirigyelhetnének”.²⁰ Gyakorló egyiptológusként Harris közölte az első kutatási eredményeket a „képírás geográfiájáról” (az egyiptomi topográfia képírásos megjelenítéseiről), amelyeket rövid értekezésben összegzett és Londonban adott ki.²¹ Neve a Homéros-papiruszokkal is összefüggésbe került, egyet ugyanis Harris Homérosaként tartanak számon (P.Lit.Lond. 25 = P.Lond. Inv. 107), de nem szabad megfeledkezünk arról sem, hogy az általa gyűjtött fontos egyiptomi papiruszok között van III. Ramszesz korának hat méter hosszú történeti krónikája is.²²

Babington-töredékek. Ma összesen tizenegy töredék *(P.Babington inv. I-VI. [MP³] St John’s College Aa 5.1 Ardenianus [TM])* . Babington találta meg az Arden-tekercs maradványai között, de Jensen a kiadása előkészítése során már hiába kereste a British Museumban. Blass 1869. évi első kiadásában tette közzé a Babingtontól küldött másolatok alapján. Négyet a *Dem.* beszéd, egyet a *Lyc.* beszéd részének tartott, a maradékot pedig bizonytalan hovatartozásának tekintette. Churchill Babington (1821–1889) kiemelkedő érdemeket szerzett a Hypereidész-filológiában. Ő készítette el a *Lyc.* és az *Euxenippos* (Cambridge, 1853), majd az *Epitaphios* (Cambridge, 1858), korábban pedig a *Dem.* beszéd *editio princeps*-ét. Blass szoros kapcsolatban állt vele, és hálás volt tanácsaiért és javaslataiért.²³ Mindazonáltal Babington nem feltétlenül a görög irodalom és ékesszólás iránt érdeklődött. Elsősorban egyháztörténeti kérdéseket vizsgált (többek között azzal az olasz református Aonio Palearióval foglalkozott, akit 1570-ben eretnekként megégettek), de kutatta a korai kereszténység történetét, és foglalkoztatta a numizmatika is. A Cambridge-i Egyetem régészprofesszora volt, de a numizmatika mellett a legkedveltebb tudományterületei a növénytan és az ornitológia voltak, ezeket szenvedélyesen és eredményesen művelte, különösen élete utolsó éveiben.

kereskedőtől a saját töredékeit megszerezte. Arden beszámolója szerint ez az öreg, akit Castellarinak hívtak (a bevett Castellario formát a latinos megfelelőre alakították vissza) a luxori templom tetején épített magának lakhelyet, innen irányította és sajátította ki a műkincs-kereskedelmet. Minden jel arra mutat, hogy Arden vásárlásának idején a későbbi Harris-töredékek már Castellari kezében voltak. Mindez egyfelől megmagyarázná, hogy csupán a második felét adták el a papirusznak, és az eladók félelmét is, mert Arden nem említi, hogy múmiák és más tárgyak eladásával kapcsolatban hasonlóan aggódtak volna azok az arabok, akik ugyanezen a területen kereskedtek vele. Más töredékek sajnos nem jutottak el hozzánk egyéb utakon, a történet siralmas, miként A. Körte: Literarische Texte mit Ausschuss der Christlichen. *APF* 10 (1932) 218 fogalmazott. (Joseph Arden teljes beszámolóját a függelékben közlöm.)

¹⁹ É. Prisse D’Avennes: Notice sur le Musée du Kaire et sur les collections d’antiquités égyptiennes de MM. Abbott, Clot-Bey et Harris. *Extrait de la Revue Archéologique* (du 15 mars 1846) 27.

²⁰ Vö. F. Chabas: *Le Papyrus magique Harris*. Châlon-sur-Saône (1860) 1.

²¹ A. C. Harris: *Hieroglyphical Standards Representing Places in Egypt: Supposed to be Its Nomes and Toparchies*. G. Barclay (1852).

²² Vö. Preisendanz: *i. m.* (17. j.) 87.

²³ Lásd pl. Fr. Blass: Ad Hyperidis Demosthenicam. Curae secundae. *Revue de Philologie* 8 (1884) 190.

*Az elveszettnek hitt Babington-töredékekről Teresa Morgan számolt be 1998-ban.²⁴ A fiatal kutatót Eric Handley irányította a cambridge-i St. John's College könyvtárába, hogy előkeresse a fragmentumokat. (Morgan – miként Churchill Babington annak idején, 1846–1848 között – maga is három éven át a St. John's tagja volt.) Handley bukkanhatott a töredékekre, Morgan pedig a kutatók elé tárta a jó hírt, leírása mellé egyszersmind fényképet is közölt, amelyen a frg. Bab. I–V. látható. Az eredetileg összesen nyolc (pontosan – a legkisebbeket is számítva – tizenegy) töredék közül a közlésében hárommal foglalkozik behatóbban. A töredékeket – miként személyesen is megvizsgálhattam – kartonokra ragasztották olyan fragmentumok mellé, amelyeken különféle nyelvű szövegek vannak és gyakran a hamisítvány benyomását keltik. A három nagyobb fragmentumot 1–3. számmal jelölték meg, melyek közül kettőt Blass adott ki első Hypereidés-kiadásában, 1869-ben: frg. Bab. II. és Bab. III. Mindkettőt a *Dem.* beszéd részének tekintette. Morgan – állítása szerint Blass alapján – közli az említett két Bab. töredék átírását. Blass 1881. évi második kiadásában a frg. Bab. III-at a col. XXVIII. végére, a frg. Bab. II-t pedig a col. XXIX. végére helyezte azzal a megjegyzéssel, hogy ennél jobb megoldást nem talált. A német kiadó a frg. Bab. IV-et is azonosította, ami a XXXVI. columna része volt, de ebből csak alig olvasható betűk maradtak fenn. Morgan szerint tehát Blass megállapításait nem lehet ennek alapján megerősíteni. Utóbbiban teljesen igaza van, Blass kiegészítése tartalmában ugyan tetszetős, de nem felel meg a betűmaradványoknak. Végül Morgan abban a hiszemben, hogy Blass – bár ismerte a frg. Bab. I-et – valamiért („for some reason”) azt nem közölte, publikációja végén új szöveggé átírta a frg. Bab. I-et.

Morgan tévedéseit Rudolf Kassel igazította helyre a következőképpen:²⁵ a Harristól és Ardentől a British Museumba került fragmentumok mellett a hagyatékban fellelt további töredékek közül az elsőket Babington mentette meg, és ezeket átadta Blassnak. Blass a második Teubner-kiadás előszavában (XXV.) világosan beszámol erről. Majd ugyanezt megismételte a harmadik kiadás XXXII. oldalán, ahol Babingtont immár búcsúztatta (1894) (*hospes coniunctissimus*). Babington 1889-ben halt meg, Blass 1879-ben volt a vendége Cambridge-ben (J. E. Sandys, *A History of classical scholarship III*. Cambridge [1908] 173). E kiadatlan töredékek (*fragmenta eo usque inedita*) a praefatio korábbi helyén (VII.) *parvula fragmenta ... inter Ardenti varias schedas Babington investigavit* magyarázattal szerepelnek. Jensen, saját kiadásának előkészületei során maga is kereste ezeket a töredékeket a British Museumban, de csatlakozott. *Haec fragmenta, quae F. Blass ed. III p. XXXIII bis se contulisse dicit, ego in Museo Britannico frustra quaesivi* (VI. 2. jegyz. Jensen 1912 elején járt Londonban [XXII.]). Az ok az volt, amit T. Morgan feltárt, vagyis a töredékeket a St. John's College-ban őrzik. Kassel kevésbé fontos, de árulkodó megállapítása: Morgan a frg. Bab. III. és Bab. II. töredékeket Jensen kiadásából vette át (19.), bár azt sugalmazza, hogy Blass második kiadását használta. Blass második kiadásában ugyanis a frg. Bb. III-at még nem követte az az 5 sor, amelyekből szinte csak a kezdőbetűk maradtak ránk: π, πα, το, ἐτ, ρ, ρε (miként azt Morgan közli). Ezek ugyanis csak Blass harmadik kiadásába kerültek be (18.) az 1892-ben Kenyontól kiadott *fragmenta Tancockiana* alapján (Jensen beszámol erről: VI. és 18., a *spiritus lenist* ráadásul elsőként Jensen alkalmazza), azaz ennek az 5 „sornak” semmi köze a Babington-töredékekhez.

²⁴ T. Morgan: Some Lost Fragments of Hyperides. *ZPE* 123 (1998) 75–77.

²⁵ R. Kassel: Babingtons Hypereidesfragmente (Bb. I-VI). *ZPE* 125 (1999) 75–76.

Morgan nem említi, de az általa mellékelt táblán látható frg. Bab. V-öt, amelyen egy columna bal széle látható, Blass a col. XX, 19–25. részként azonosította (*margines optime congruunt*: első kiadásában a 10. oldalon, ahol még XVII. columnaként van számozva, a második kiadásban a 11. oldalon, ahol a XVIII. columna, majd ugyanígy a harmadik kiadás 13. oldalán, amit Jensen is átvett ugyancsak a 13. oldalon). Sem Morgan szövegében, sem a fényképen nem látható a frg. Bab. VI., amit Blass (1869: 19.; 1881: 21.; 1894: 24.) és Jensen (24.) a beszéd végén közölt *fragmina, quae neque per se ipsa sensum (aliquem) praebent neque cum aliis coniungi poterant* megjegyzéssel.

A frg. Bab. I-gyel kapcsolatban Morgan téved. Blass és Jensen összesen négyszer adták ki. 1869: autopsia nélkül Babington másolata alapján (XX: *Illa, quorum apographum diligenter confectum ab ipso Babingtone accepi, octo sunt numero, e quibus unum ad Lycophroneam pertinuisse videtur; ceterum tria tantum, quae orationis contra Demosthenem sunt, relicuis eius orationis fragmentis inserui*) a *Lyc.* beszéd töredékei között; 1881 (23.); 1894;²⁶ és Jensen 1917-ben a *Dem.* beszéd végén közölt azonosíthatatlan töredékek között közvetlenül a frg. Bab. VI. előtt (Morgannál a 76. oldalon az 1–9. sorok = frg. Bab. I.). Ami pedig Morgannál a 77. oldalon szerepel (10–13. sorok = frg. Bab. Ia.) Blassnál a *Lyc.* beszéd része (1881: 23.; 1894: 26, *Bb. I a, quod nunc cum I male coniunctum est*), Jensennél pedig (28.) azon töredékek közé került, *quae huius potius orationis [ὕπερ Λυκ.] quam primae [κατὰ Δημ.] videntur esse*. Jensen mindenben Blassot követte, annál is inkább, mert nem láthatta a töredékeket.

Kassel a fentieket bizonyosan a Morgantól közölt fényképmásolat és a korábbi szövegkiadásokban foglaltak alapján állapította meg. Aligha járt személyesen a St. John's College-ban, így nem szembesült azzal, hogy három kartonra összesen 100 töredéket ragasztottak fel. Morgan e három karton közül csak az első karton jobb alsó szegletét fényképezte le, hogy azt a ZPE-ben mellékletként közölje, ezen vannak ugyanis a frg. Bab. I–V. További hat parányi töredék, amelyek a frg. Bab. VI-ot jelentik egy tintával keretezett négyzetben, *Hyperidias* felirattal a második kartonon találhatóak.²⁷ Mivel Morgan a nagyobbak mellett több kisebb töredéket is említ, valószínűleg láthatta a második kartont is, de nem tartotta fontosnak a másolatát közölni. 2006 decemberében, amikor Cambridge-ben jártam, kérésre a könyvtáros csupán az első kartont hozta ki a raktárból Babbington-töredékeként, és csak bizonygatásom hatására, tudniillik, vannak továbbiak is, némi keresés után talált rá a másik két kartonra. A kartonokra írt címkékkal, megjegyzésekkel kapcsolatban Morgan valószínűleg helyesen állapította meg, hogy a XIX. század végén, a XX. század elején kerültek oda és aligha Babingtontól származnak:

1. karton (összesen 28 töredék csoportokra bontva) főcím: *Fragments of papyri from the age of the Ptolemies downwards. From Egyptian Thebes. given by J. Arden Esq. February 1854.* Ugyanitt a kartonon az 5 Hypereidés töredék mellett: *Date of MS. supposed to be about 150 B.C. és alatta: 1-5. Fragments of Hyperides: being portions of the same roll whose facsimile was published by Mr. Harris and Mr. Arden.*

²⁶ Blass a harmadik kiadásban a frg. Bab. Ia. töredéket *Dem.* beszéd azonosíthatatlan maradványai között közli a kritikai apparatus záró egységében.

²⁷ Blass és öt másolva Jensen csak négyet vesznek fel az apparatusba a–d jellel. A hat közül az egyik biztosan a frg. Bab. VIb. része volt a felragasztás előtt (tekintsük frg. Bab. VIe-nek). Frg. Bab. VI. (két betű egymás alatt, az alsó talán π) azonban hiányzik. VI. d. és VI. b. (második sora) ragasztás előtti összetartozását jelölhetik a kartonon a melléjük rajzolt x jelek. Bár a töredékek színe eltér, VI. d. jól illeszkedne, egybeolvasva: αλεντο ([ἀπο]σταλέντος?). Frg. Bab. VIa. egy columna első sorából származik.

2. karton (összesen további 28 töredék) főcím: *Papyri from Egyptian Thebes found by J. Arden Esq.* Alul a 6 kisebb töredék köré rajzolt kereten belül: *Hyperidis* felirat és két x jel, amely talán két darab ragasztás előtti összetartozását jelöli.

3. karton (összesen további 41 töredék) főcíme a 2. kartonéval megegyezik, ugyanakkor egyes töredékeket ollóval kivágtak, hiányoznak.

Összességében Blass elhelyezésbéli javaslatait felülbírálni, javítani nem lehet, legfeljebb egyes betűk olvasataival kapcsolatban merülhetnek fel alternatívák, amelyeket a kritikai kiadásban feltüntettek.*

Egger-töredékek. Tizenhárom töredék, amelyeket Párizsban őriznek (Département des Antiquités égyptiennes du musée du Louvre) P.Louvre inv. 7169 (MP³) leltári számon.²⁸ Ezekből a töredékekből (a hatodik és a tizedik kivételével, amelyek *incertae sedis*) a beszéd első három columnájának jelentős részét helyre lehetett állítani. Egyértelműen megerősítették, ha egyáltalán erre még szükség volt, Hypereidés szerzőségét. A frg. Egger. II. ugyanis a *Dem.* beszédnek azt a helyét tartalmazza (III, 19–27.), amit Alexandros Numenios a hypereidési szarказmus példaként idéz (*Rhet. graeci* VIII, 457. Walz = II, 26. Spengel). Mindemellát a frg. Egger. XII-n (minden bizonnyal a tekercs tartalomjegyzékén), bár a kezdőbetű hiányzik, Hypereidés neve olvasható. A tekercs alakúra összeragasztott és az ókorból származó zsineggel összekötött töredékek Egyiptomból egy Athénban élő francia nőhöz kerültek, akitől Michel Chasles vette meg azokat.²⁹ Chasles Eggernek adta át a szerzeményeit kiadásra,³⁰ majd később Egger közvetítésével, 1881-ben kerültek a BNF-be. Az első kiadásban szereplő szöveg nem felel meg a töredékek mai elrendezésének. Blass ugyanis az első kiadásának előkészületei során

²⁸ A Jensen kiadásában szereplő (VI.) leltári számot javítani kell. *Az (első számjegyében) hibás leltári szám a TM-be is bekerült (Paris, Louvre 1169.). Köszönöm Marc Étienne, a Département des Antiquités Égyptiennes - Département des Antiquités Grecques, Étrusques et Romaines du Musée du Louvre kurátorának támogatását. A töredékekről 2008-ban felvételeket is készíthettem. A mostani állapot szerint 15 töredék (lásd 30. j.). Jóllehet Bartolini megjegyzi, hogy ezek R. A. Pack² repertóriumából a megfelelő tételnél (1233) hiányoznak (vö. Turner: *i. m.* [19. j.] 178. 5. j.), a harmadik (Mertens–Pack) online kiadásban már szerepelnek.

²⁹ Vö. É. Egger: *Découverte de fragments d'un papyrus ayant contenu le discours d'Hypéride contre Démosthène. Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres* (1866) 138–139.

³⁰ É. Egger: *Mémoire sur quelques nouveaux fragments inédits de l'orateur Hypéride. Mémoires de l'Institut national de France* 26 (1868) 1–48.

*Egger a kiadásához két mellékletet, táblát (A és A^{bis}) csatolt, amelyeken a töredékek láthatók. Összesen 12 töredéket számozott meg római számokkal. A táblán: I, II, V, VI, IX, X, XI. és további két számozatlan töredék, amelyek közül az egyik (Blass olvasatában: oi) a frg. II-höz van rögzítve. Utóbbiakból és a frg. XII-ből állította össze Blass a tekercs első tartalomjegyzékét, lásd a harmadik kiadás (1894) I. Ugyanitt az egyik említett számozatlannal kapcsolatban az apparatusban: „id frg. alii (II Egger) perperam adhaeserant”. A^{bis} táblán: III, IV, VII, VIII, XII, valamint egy rajzolati másolat a frg. H XXI-ről, Egger ugyanis beazonosította, hogy a frg. Egger. III-mal összetartoznak, ezért a táblán mellé helyezte. A mostani állapot szerint két-két üveglap között az I. táblán: I. (a Blasstól javasolt, a frg. IV-ből idehelyezett 5 sorkezdettel), II. (a tartalomjegyzék részeként Blasstól azonosított, oi-t tartalmazó rész nélkül [utóbbi vacat]), IV. (a frg. I-hez áthelyezett 5 sorkezdet nélkül), V, IX, X. (Egger mellékletéhez képest talpra állítva: μ betű), és az (Egger A táblán) számozatlan töredék (λo), amely a tartalom része. II. táblán: III. (a IIIa columnában a 7–12. sorok kezdőbetűit tartalmazó kis töredéket egy sorral feljebb rögzítették, elcsúszott), VI., VII. (Jensennél frg. Egger. XIII-ként szereplő, [4.] olyan kiegészítő töredékekkel, amely az Egger-táblákon nem szerepel, de Egger [lásd Blass 5.] levélben elküldte Blassnak. A VII. és a XIII. töredékek 1917 előtt már fizikailag is egymás mellett voltak [Jensen, 4. alapján]), VIII., XI., XII., és további két, Eggernek nem szereplő töredék. Egyik minden bizonnyal a tartalomjegyzék része (yo), amit a kiadások alapján OI[ΔE] ΛO[FOI Y]ΠEPEIΔOY sem Blass, sem Jensen nem látott, és egy további, két betűt (egy más alatt) tartalmazó parányi töredék.

észrevette, hogy négy sort, amit indokolatlanul a frg. Egg. IV-hez illesztettek, a frg. Egg. I-hez kell helyezni. Erről értesítette is Eggert, aki még időben javíthatta a hibát, azelőtt, hogy a töredékeket végérvényesen kartonpapírra ragasztották volna.³¹ Ez csupán egy kisebb példája azoknak a mesteri beavatkozásoknak, amiket a német filológus – akár a véletlenek, akár tapasztalatának köszönhetően – tett egy-egy, az attikai ékesszólásban kevésbé járatos kutatótól véglegesített szövegen. (Kenyon természetesen kivételt képez.) Auguste Emile Eggert³² is az ilyen kutatók közé kell sorolni, jóllehet Hypereidés töredékeinek kiadásában valóban igen hozzáértően járt el. Sőt, részt vett a Louvre papiruszainak kiadásában is, és néhány oldalt még az ékesszólásnak is szentelt.³³ Általában azonban a görög és a latin nyelvtan, valamint a pedagógia és az irodalomkritika érdekelte (Apollóniosz Dyskolos, Aristotelész, Varro voltak az általa kutatott szerzők), de a Sorbonne görög professzoraként (1840–1880) fontos tanulmányi segédletek elkészítéséhez is hozzájárult. Közreműködött Daremberg és Saglio lexikonjának, valamint Bailly szótárának szerkesztésében, és írt egy összehasonlító nyelvtant is, amit 1853-ban olaszra is lefordítottak.³⁴

Tancock-fragmentumok. Összesen öt töredék, amelyek közül a másodikat és a harmadikat tartják a *Dem.* beszéd részének. Kenyon publikációját³⁵ követően Blass építette be a harmadik kiadásába. A British Libraryban (Inv. 108. *)³⁶ csupán facsimilét lehet találni, az eredetieket a Rossall Schoolban (Fleetwood, Lancaster) őrzik, ahol Charles Coverdale Tancock tíz éven át volt igazgató (1886–1896). Tancock két, egymást követő alkalommal jutott az öt töredék birtokába, azzal a személlyel egyezkedett, aki azokat Egyiptomban vette.³⁷ Mivel nem voltak ilyen téren tapasztalatai,³⁸ a töredékeket elküldte Kenyonnak, aki felismerte, hogy azok a Hypereidés-papirusz részei. Kenyon a fragmentumokat tartalmazó hamisított tekercsben további két Démostenész-töredéket is azonosított (II, 10. és 15.).

Raphael-töredékek. A hat töredéket a British Libraryban őrzik (Inv. 108. 13). Ötöt a kutatók a *Dem.* beszéd részének tartanak, a harmadik pedig valószínűleg a *Lyc.* beszédhez tartozik. Blass a harmadik kiadásában publikálta. Nevüket Oscar Charles Raphaelról kapták (1874–1941), aki egy hamisított tekercsben találta meg őket, majd átadta a múzeumnak, ahol egykor önkéntes segédkurátor volt. Raphael – bár nem klasszika-filológiából – Cambridgeben szerzett diplomát, és széles körű ismeretekkel rendelkezett a keleti művészetek történetéről, értékes magángyűjteményét halála után a British Museumra hagyta.

Pap. Iandanae 80. A Gießeni Egyetemen őrzik (P.Gießén Kuhlmann 4.6 = P.Iand. inv. 213 = MP³ 1233.1). Filológiai pontossággal és bő jegyzetekkel J. Sprey publikálta a *Pap. Iand.*

³¹ Note additionnelle au Mémoire de M. Egger, Les fragments d'Hypéride. *Mémoires de l'Institut national de France*. 26, 2e partie (1870) 557.

³² Nem P. E. Egger, miként Jensen írja.

³³ É. Egger: *Les derniers jours de l'éloquence athénienne, Démosthène, Eschine et Hypéride*. Paris (1868).

³⁴ Vö. A. Bailly: *Notice sur Emile Egger*. Orleans (1886). Részletes életrajzzal és bibliográfiával.

³⁵ Lásd F. G. Kenyon: Papyrus Fragments of Hyperides and Demosthenes. *CR* 6 (1892) 288–289; 429–430.

³⁶ Jensen (VI.) a tekercs tartalmának (108. 12.) leltári számát rendeli ezekhez a töredékekhez.

³⁷ Kenyon leírása szerint legalábbis így történt.

³⁸ Tancock nem volt tudományos kutató. Miután Oxfordban diplomát szerzett, tanár lett, különféle iskolai segédkönyveket készített (egy Hérodotosz-antológiát angol fordításban, és egy másik antológiát a *Bellum Gallicum* első három könyvéből). W. Furness: *The Centenary History of Rossall School*. Aldershot (1945) 42 skk.

V. kötetében.³⁹ A töredék, amely 80 évvel az első Hypereidés-töredék felbukkanása után került elő, két columna maradványait tartalmazza, de sajnos igen rossz állapotban. A versóján gabonaeladási számlafeljegyzés van, amelynek a szélei hiányoznak. Bár a Harris–Arden-papirusz egyetlen másik darabja esetében sincs írás a versón,⁴⁰ Kalbfleisch és Kenyon mégis minden kétséget kizárva ugyanezen tekercs részének tartották. A versón fennmaradt írás a Kr. u. II. század végére datálható, C. J. Sprey a Schubart, P.Gr.Berol. 26b dokumentummal hasonlította össze, ami Kr. u. 185-ben keletkezett. Az összehasonlítás szempontjából Seider I, 38-at is érdemes figyelembe venni, ami Kr. u. 201/202-ben keletkezett. Voltaképpen olyan kurzív írásról van szó, amely a Kr. u. II. század utolsó negyedére jellemző.⁴¹ Mindebből az következik, hogy a Hypereidés-tekercs ebben az időszakban szakadt szét, és egy vagy néhány részét újrahasznosították, miközben a nagyobb darabok épségben maradtak.⁴² Annál is inkább, mert Arden és Harris szűkszavú beszámolóí alapján együtt találták meg őket, valószínűleg ugyanabban a ládában Gournounál. A töredéket igen nehéz elhelyezni a *Dem.* beszéd összefüggésében. G. Colin a XXXVII. columna után feltételezte a helyét.

A töredékek sorrendje, a helyreállított szöveg többször módosult, számos nehézség és újbóli megfontolás merült fel. Ezért a teljes áttekintés érdekében érdemes a kiadók munkáját is bemutatni.⁴³ *Editio princeps*nek Babington kiadását szokás tekinteni,⁴⁴ jóllehet Boeckh⁴⁵ és Sauppe⁴⁶ 1848. évi, illetve Sharpe⁴⁷ 1849. évi kiadásai is megelőzték. Az elismerést talán azzal érdemelte ki, hogy önálló kötetben jelentette meg, hosszú bevezetőt és terjedelmes magya-

³⁹ C. J. Sprey: *Literarische Stücke und Verwandtes*. Leipzig – Berlin (1931).

⁴⁰ A töredékek nagy részét kartonra ragasztották, mindazonáltal, ha akár Babington, akár Egger látott volna írs-maradványokat a versón, bizonyosan feljegyezte volna. A Kenyonhoz került töredékek közül egyik versóján sem volt írás.

⁴¹ Lásd még H. G. Gundel: *Die literarischen Papyri in der Gießener Universitätsbibliothek. Kurzberichte aus den Papyrus-Sammlungen* 12 (1962) 16. nr. 21. Köszönetet mondok Gundel professzornak, aki nagyvonalúan elküldte nekem a töredék fényképét. Köszönetet mondok G. Cavallo professzornak is, aki igen hasznos észrevételeket osztott meg velem, miként P. Parsonsnak és N. Wilsonnak is. *Lásd azonban P. A. Kuhlmann: *Die Gießener literarischen Papyri und die Caracalla-Erlasse; Text, Übersetzung und Kommentar* (Berichte und Arbeiten aus der Universitätsbibliothek und dem Universitätsarchiv Gießen, 46) Gießen (1994) 112–115. Kuhlmann új kiadásában amellel érvel, hogy a P.land. 213. keze nem azonos a P.Lit.Lond. 132. kezével. Paleográfiai, nyelvi, ortográfiai és tartalmi okok miatt egyaránt elutasítja az azonosítást. A töredék a Gießeni Egyetem honlapján megtekinthető: <http://bibd.uni-giessen.de/papyri/images/piand-inv213recto.jpg> és <http://bibd.uni-giessen.de/papyri/images/piand-inv213verso.jpg> (2022. április 11.)

⁴² *Magam Kuhlmann megállapításával (lásd 41. j.) értek egyet. A tekercs első fele tehát vagy az ókorban sérült meg, vagy az Ardennal üzletelő arabok választották le (a második felének bal széle feltűnően szabályos vágásra utal), vagy maga Castellari törte össze (a kisebb darabok eladásával nyerhető) nagyobb haszon reményében.

⁴³ Blass első kiadását követően a *Dem.* beszédet önmagában nem adták ki.

⁴⁴ Ch. Babington: *The Oration of Hyperides against Demosthenes: Respecting the Treasure of Harpalus*. London – Cambridge – Oxford (1850). Babington úgy hitte, hogy ő az *editor princeps*, ezért a tévedéséért rögtön elnézést kért.

⁴⁵ A. Boeckh: *Neu aufgefundenene Bruchstücke aus Reden des Hypereides*. *Allgem. Literaturzeitung* (1848) nr. 223–227. Majd újra kiadták ugyanabban az évben Halléban, és később az összegyűjtött tanulmányai között is: *Gesammelte Kleine Schriften VII*. Leipzig (1872) 518–572.

⁴⁶ H. Sauppe: *Die neuen Bruchstücke des Hypereides*. *Philologus* 3 (1848) 610–658.

⁴⁷ S. Sharpe: *Fragments of Orations in Accusation and Defence of Demosthenes*. London (1849). Lásd még: *Proceedings of the Philological Society* 79 (1849) 39–72. Sharpe (1799–1881) a Harris-töredékek közül a jobbkat közli bevezető-

rázatokat közölt, mindehhez pedig lenyűgöző tipográfiai megjelenítés társult, amely a friss felfedezés jelentőségét hivatott alátámasztani.⁴⁸ Ismerve a korabeli angol filológia korlátait – különösen a német teljesítménnyel összevetve – (a papirologia fogalma még nem létezett), valamint az ókori ékesszólással kapcsolatos szerény ismereteket,⁴⁹ Babington munkája elismerésre méltó és nem teljesen veszendő. Mindazonáltal meg kell jegyezni, hogy miközben sokat fáradozott azon, hogy a Harris-töredékeket tartalmuk alapján sorba rakja, nem gondolt arra a lehetőségre, hogy mechanikusan is egymás mellé tegye őket, pedig közülük néhány első látásra is jól egymáshoz illeszthető. Jól példázza ezt, hogy elvétette egymás alá helyezni a frg. H. VIII-at és XIV-et, három columna (XXIV., XXV., XXVI.) felső és alsó részét, jóllehet a törésvonalak tökéletesen illeszkednek egymáshoz. Mindemellett tulajdonképpen tudomást sem vett Boeckhról, aki maga sem a töredékek összeállítására összpontosított, de számos jó olvasatot javasolt és kiegészítést tett.

Elég csupán rápillantani Jensen *apparatus criticus*ára,⁵⁰ azonnal látható, hogy a Blass előtti kiadók között, C. Müllert⁵¹ is beleértve, kétségtelenül Sauppe a meghatározó. Az 1848. évi első kiadásában, majd a másodikban, amely az *Oratores Attici* (második kötet) része, a Harris-töredékekből mindent kiolvasott, amit az adott helyzetben lehetett. Nem csupán jó olvasatokat és találó konjektúrákat köszönhetünk neki, hanem a beszéd szerkezetére tett első javaslatot is. Jelentős eredmény például a frg. H VI. és XII. töredékek elhelyezése, amelyek valószínűleg a zárszóhoz tartoznak.

Csak újabb töredékek előkerülése és a szónoklattani ismeretek elmélyülése után lehetett továbblépni. Hypereidés első Teubner-kiadását Blass huszonhat évvel később, 1869-ben,⁵² az *Attische Beredsamkeit* I. kötete után jelentette meg. A második kiadás 1881-ben jelent meg.⁵³ A harmadik pedig, amely a hat ránk maradt beszédet tartalmazza, 1894-ben készült el.⁵⁴ Ez volt az utolsó munka, amelyben Blass szónoki szövegekkel és problémákkal foglalkozott, mielőtt az Újszövetség és Aischylos kutatásának szentelte magát, amit meglehetősen szakrasszal

vel, jegyzetekkel és angol fordítással. Nem volt hivatásos hellénista, egy londoni bank igazgatójaként és társtulajdonosaként az egyiptológiában lett elismert tudós. Lásd P. W. Clayden: *Samuel Sharpe, Egyptologist and Translator of the Bible*. London (1883).

⁴⁸ A gyönyörű, album jellegű (A/3-as méretű) kötetben a kézírást tükröző betűtípussal nyomtatták a szöveget (a kiegészítések piros színűek). Korábban a híres cambridge-i Codex Bezae (Kr. u. IV. sz.) esetében, az evangélium kétnyelvű kiadásánál alkalmazták ezt a megoldást.

⁴⁹ Babington és Sharpe a *Dem.* beszéd részének gondolták a *Lyc.* beszéd három töredékét, amelyek a Harris-töredékek között a *Dem.* fragmentumok közé keveredtek. Boeckh és Sauppe azonban kizárták a Harpalos-üggyel való bármilyen kapcsolatot, és egy örökösödési perhez kötötték ezeket a töredékeket.

⁵⁰ Az olvasatok szerzőinek megjelölésében az apparatus gyakran hibás. Jóllehet a teljességre törekszik, néhány nevet mellőz, ugyanakkor nincsenek benne téves utalások.

⁵¹ Vö. C. Müller: *Oratores Attici*. Paris (1888) 397–407. Magyarázatok is mellékel, de jelentősebb javaslatokat nem tesz. Néhány helyes megoldása van a *Dem.* beszédben. A Harris–Arden-tekercs beszédei mellett az *Epitaphios* is közli.

⁵² Az I., II., III. és VI. beszédek tartalmazza.

⁵³ Jelentős előrelépés az első kiadáshoz képest. I. Bassi: *Le orazioni di Iperide*. Torino (1888) teljes egészében ezt a kiadást vette át. Utóbbinak nincs érdemi filológiai értéke, de ez az első olasz kiadás, amely a *Dem.* beszédet tartalmazza. A rövid lapalji jegyzetek használhatatlanok.

⁵⁴ Ez az első szövegkiadás, amely mind a hat, ránk maradt beszédet tartalmazza.

jellemzett Wilamowitz.⁵⁵ A legkevesebb, amit Blassnak a *Dem.* beszédhez való hozzájárulásáról mondhatunk, hogy *a beszéd alakot öltött*. Blass összegyűjtötte szétszórta tagjait (az összefüggő töredékek számát ötvenről tízre szűkítette le), fejet, majd testet adott neki, és – még ha nem is biztosan – a lábára állította.⁵⁶ Nem túloznak Kenyon Blass *Hyperideis*-kiadását méltató szavai: *opus eius fundamentum et subsidium laborum aliorum in Hyperide omnium manet aeternumque manebit*.⁵⁷

Kenyon *Hyperideis*-ére azonban K. Fuhr⁵⁸ véleménye sötét árnyékot vet: semmilyen előre lépést nem jelent Blass kiadásához képest, túlzó konzervativizmus jellemzi, figyelmen kívül hagyja az újabb szakirodalmat, és erősen megkérdőjelezhető kiegészítéseket tesz. Fuhr alighanem túl messzire ment. A *Dem.* beszéd szempontjából, amellyel Kenyon a Tancock-töredékek előkerülésekor is foglalkozott, az olvasatokban és a kiegészítésekben egyaránt történt bizonyos előrelépés.

Az angol papiroológus teljesítményét azonban – a *Dem.* beszédnél maradva – úgy tűnik, végképp beárnyékolta az a félelmetes pontosság, amivel Christian Jensen egy évtized múlva újból megvizsgálta a kéziratot. Blasshoz képest nem javasolt alapvető változtatást a töredékek sorrendjében,⁵⁹ de a pontosság, ahogy a szöveget közli,⁶⁰ a szerkesztésbeli megfontoltság, a hidegvér a legcsábítóbb konjektúrákkal szemben is, olyan színvonalat képviselnek, amely Blass szövegét nem jellemzi. Méltán maradt el Jensen változatlanul utánnomott kiadásának (1963) címe: *post Fr. Blass edidit Ch. J.* Kritikai kiadása kétségtelenül: „a leginkább mértékadó, és ha nem kerülnek elő más papiruszok, valószínűleg sokáig az is marad.”⁶¹ A *Dem.* beszéd töredékeinek első áttekintése után meggyőződtem arról, hogy bármilyen esetleges változtatás ezt a megítélést lényegében nem fogja megváltoztatni.⁶²

A *Dem.* beszéddel Gaston Colin már a *Belles Lettres* kiadás előtt is foglalkozott.⁶³ Mivel a korábbi megállapításai bekerültek az összkiadásba, a továbbiakban csak az utóbbival foglal-

⁵⁵ Vö. U. von Wilamowitz-Moellendorff: *Aeschylus Tragoediae*. Berlin (1914) XXXII. *(*nec deterruit me Friderici Blassi christianissimus livor, qui Choephoros et Eumenidas edidit nullo alio consilio nisi ut me nihil egisse demonstraret.*)

⁵⁶ Blass a Harris–Arden-tekercsnek a címét és tartalomjegyzékét is helyreállította. Vö. a fent idézett (10. j.), Hermesben megjelent tanulmányt.

⁵⁷ F. G. Kenyon: *Hyperidis orationes et fragmenta*. Oxford (1906) V.

⁵⁸ Lásd a recenzióját: *BPhW* 27 (1907) 769–774.

⁵⁹ Csupán egyetlen kisebb csere történt a XVIa. és XVIIb. columnánál. Bár Jensen itt is elismeri, hogy a töredékek sorrendje nem teljesen biztos.

⁶⁰ Csupán néhány tévesztést és véletlen hibát sorolunk fel, amiket észrevettünk. XI, 3. után kiesett egy sor (... *νοαε*). Néhány zárójel a szövegből kimaradt, vagy rossz helyre került. Helyesen: IX, 1. ἀσφα[αλέστα]τον; IX, 3. χρίματ[α καὶ τὸν]; IX, 5. καὶ ἀναφῆρε[τ]ὴ τὰ χρί[μα]τα; XXVIII, 11–12. δὴ[λέγε]σθαι[α]λλα. Hiányzik a paragraphos: VII, 7.; IX, 12.; XIX, 4.; XXIII, 24.; XXV, 28.; XXXI, 3.

⁶¹ H. L. Hudson-Williams: *Greek Orators and Rhetoric*. In: *Fifty Years of Classical Scholarship*. Ed. M. Platnauer. Oxford (1954) 199.

⁶² Mindazonáltal a pontos ellenőrzésre szükség lesz, mert egyes nehezebb helyeken, az a benyomásom, hogy Jensen olyasmit is biztosként közöl, ami nem teljesen az.

⁶³ G. Colin: *Hyperide, Discours*. Paris (1946), francia fordítással, bevezető tanulmánnyal és bő, olykor terjedős jegyzetekkel, amit a sorozat jellege indokol. A korábbi tanulmányokhoz lásd Démosthène et l'affaire d'Harpale. *REG* 38 (1925) 306–349; 39 (1926) 31–89; *Le discours d'Hyperide contre Démosthène sur l'argent d'Harpale; essai de traduction et de reconstitution, avec une étude historique et littéraire*. Paris (1934). A második tanulmányt erős kritika fogadta nemcsak az egyes részkérdések vonatkozásában, hanem elsősorban a moralizáló megközelítése miatt. Vö. pl. P. Treves: Note sur la chronologie de l'affaire d'Harpale. *REA* 36 (1934) 513–520. A *Hyperideis*-kiadásában Colin

kozunk. Olyan kiadás ez, amely egyszerre kíván kritikai és ismeretterjesztő jellegű lenni, ami kétségkívül hasznos dolog, ugyanakkor zavaró is. A kiadó, mivel abból indult ki, hogy Jentsent nem tudja felülmúlni, átvette a német kiadó szövegét és lemondott a papiruszok kollacionálásáról.⁶⁴ A nagy előd előtti tisztelgése azonban némiképp külsődleges: Colin követve azt az alapelvét, hogy a lehető legtöbbet állítsa helyre az elveszett szövegből, gyakran szembe megy Jensen szigorával, és kénytelen visszatérni Blass megengedőbb kiadásához, vagy egyenesen figyelmen kívül hagyja Jensen szövegét. Ennek a képlékeny megközelítésnek, amire csupán a papiruszok kollacionálása jogosíthatná fel, a beszédek közül leginkább a *Dem.* beszéd a szenedő alanya.⁶⁵ Colin úgy kezeli a kiadók szövegeit, mintha azok kézirati változatok lennének, miközben az apparatust haszontalan ösleletekkel terheli. Jobbára korábban elvetett olvasatokat vagy konjektúrákat kell az apparatumba felvenni, ha kétely merül fel a szöveg értelmezésében, vagy egy pontosabb olvasat megerősíti azokat, amolyan kötelező elismerés ez a kiadók felé, de semmi értelme idézni olyanokat, amelyek teljesen megalapozatlanok, miként azt Colin teszi.⁶⁶ Mindemellett, ha valaki arra törekszik, hogy az olvasó számára megkönnyítse egy hiányos és töredékes szöveg befogadását, akkor is szükség van bizonyos visszafogottságra a szöveg összefűzésében. Vannak esetek, amikor a fennmaradt betűk mérete és helye segít abban, hogy jó megközelítéssel kiszámoljuk a lacunák méretét, a hiányzó betűk számát. Másfelől igen gyakran, a szabályos íráskép ellenére, az ilyen adatok hiánya kevésbé köti meg a kiadók kezét. Blass⁶⁷ arra intett, ne éljünk vissza azzal a szabadsággal, amit a Hypereidés-kézirat megengedne. Emellett úgy gondolom, más, általánosabb tényezőkkal is számolnunk kell, mégpedig különösen a másolóra jellemző hajlamokkal, aki arra törekedett, hogy a sorokat 17 betűvel töltsse ki, és ehhez a határhoz azonnal igyekezett is visszatérni, mihelyt észlelte, hogy túllépte azt.⁶⁸ A papirusz legjobb állapotban fennmaradt részén, a *Lyc.* beszéd II. columnájától az Euxenippos-beszéd végéig kevés olyan sor van, ahol a betűk száma meghaladja a ti-

kitartott nézőpontja mellett. Démosthenés hírnevét annyira a szívéen viseli, hogy végül Hypereidést támadja. Az elveszett részek olvasóbarát helyreállításáról (amit az összkiadásban más beszédeknel is alkalmazott) lásd A. W. Pickard-Cambridge higgadt és jóindulatú véleményét (*CR* 48 [1934] 182). Kritika fogadta a *Dem.* beszéddel összefüggésben álló történeti kérdések tárgyalását is. Legutóbb lásd E. Badian: Harpalus. *JHS* 81 (1961) 16–43 (Harpalosról és az időrendről), különösen 31, 105. jegyz., ahol elveti Colin hipotézisét a XVIII, 16-tal kapcsolatban. G. L. Cawkwell: Eubulus. *JHS* 83 (1963) 47–67 (az Areiospagos hatáskörével kapcsolatban), különösen 58, 68. jegyz., ahol D. M. Lewis professzor véleményét idézi, aki szerint a XXVIII, 16–20 nem Lykurgosra – miként azt Blass nyomán gondolták –, hanem Démosthenés beválasztására utal a theórikon alap felügyelői közé.

⁶⁴ Colin kizárólag az Athénogenés elleni beszéd esetében tett kivételt. A Pap. Revillout kollacionálását P. Jouguet végezte el. Mindemellett nem vette figyelembe a Jensen utáni szakirodalmat, amelynek következtében nem ismerte sem O. Schroeder: Beiträge zur Wiederherstellung des Hypereides-Textes. *Hermes* 57 (1922) 450–463 (az utolsó két oldal a *Dem.* beszéd helyeit tárgyalja), sem Th. Thalheim Jensen kiadásáról írt recenzióját *BPhW* 38 (1918) 289–291, aki pl. megelőlegezi Colin ötete konjektúráját (VII, 11.).

⁶⁵ Két példa a különös szabadosságra: XI, 4. ... τα]ῦτ[α] τὰ πρά[γματα] Jensen, τα παρα Blass, ταῦτα τὰ προ[οιρημένα] Colin, a πράγματα α-ja teljesen egyértelmű a papiruszon; XIX, 22. ... ἔ]καστον [αὐτῶν] Jensen, ... ἔ]καστον Blass, ἔ]καστον [πεποίηκας] Colin. (Az αὐτῶν-ban az α többé-kevésbé biztos, nem lehet összetéveszteni π-vel.) Colin maga igazolja, hogy mindez nem tévedés, mert az apparatuban Blass és Jensen olvasatait is hozza.

⁶⁶ Pl. XXIV, 13. a πρ]ῆξων olvasat meglehetősen biztos; Colin a kritikai apparatuban mégis hozzáfűzi: ἄδικιάτων Schaefer, ἀπατῶν Müller.

⁶⁷ Vö. a harmadik kiadásban XXXII.

⁶⁸ A Hypereidés-papiruszok kezei közül a Harris–Arden-tekerics keze a legszabályosabb.

zenhetet.⁶⁹ A 18 betűt tartalmazó sorok például csupán 4%-ot képviselnek. Egyszer fordul elő, hogy két egymást követő sorban 18 betű van, és kétszer, hogy három egymást követő sorban ugyanez a jelenség. Colin, és nemcsak ő, hajlamos hosszú kiegészítéseket tenni, amelyeket, bár elviekben nem lehet kizárni, nem tanácsos alkalmazni.⁷⁰ Ugyanígy nem javasolt 30 sorból álló columnákat helyreállítani, annak ellenére, hogy a *Dem.* beszédben, miként láttuk, előfordul egy ilyen. Emiatt – és értelmi okokból is – Jensen elvetette Blass XVII. columnáját és elébe tett egy XVIIb columnát. Colin azonban visszatért Blass javaslatához, mert nem talált kivétnevet benne.

Népszerűsítő célokat szolgál J. O. Burtt *Minor Attic Orators* kiadása is, amely – kisebb igényrel és nagyobb körültekintéssel – a legújabb kiadásokra épül.⁷¹ Burtt köszönetet mond Colinnak a *Dem.* beszéd helyreállításáért, és átvész tőle néhány kiegészítést (háromat vagy négyet). A szövegből eltávolította a leginkább hiányos helyeket és nem közli a töredékek sorrendjét, amiben Jentsent követi. Kiadásában a leginkább hasznos részt a jegyzetek jelentik.

K. Th. Arapopoulos kiadása,⁷² amely a ΠΑΠΥΡΟΣ sorozatban jelent meg, teljes egészében Colin kiadását veszi át. A szöveget párhuzamos újjörög fordítással közli és a rövid bevezető mellett iskolai használatra magyarázatokat is mellékel.

*Bartolini megfogalmazásában „népszerűsítő” célokat szolgál Mario Marzi teljes Hype-reidés-kiadása is, amely 1977 óta több új kiadásban is megjelent (legutóbb 2002-ben).⁷³ A folyamatos görög szöveg Jensen kiadását követi, néhány esetben alternatív javaslatokkal él. Az olasz fordítás mellett lábjegyzetek formájában bő magyarázatokat is közöl (még a töredékekhez is).

FÜGGELÉK

Joseph Arden ajánlása Lord Londesborough-hoz
Babington 1853. évi *editio princeps*ének bevezetőjében

Kedves Lordom,

engedje meg, hogy Önnek ajánljam az ókori görög ékesszólás e rendkívül érdekes emlékét. A művet első ízben a Lordságod házában rendezett irodalmi találkozón, 1851 tavaszán tártuk a nyilvánosság elé. Most pedig az egyre növekvő érdeklődésnek engedve – a kézirat megtalálásának rövid történetét előre bocsátva – jelen formában kinyomtattuk.

1846 őszén családommal Egyiptomban utazgattam a Nílus felső folyását követve egészen Nubiáig. Szeptemberben indultunk útnak Angliából, majd rövid görögországi, illetve athéni tartózkodást követően december elején a Níluson folytattam utazásom. 1847. január 1-jén érkeztem Luxorba.

⁶⁹ Megszámoltam: a mintegy 1350 sorból 3 sorban van 11 betű, 17 sorban 12 betű, 55 sorban 18 betű, 15 sorban 19 betű, 2 sorban 20 betű. A sorok döntő többségében a betűk száma 14 és 17 betű között ingadozik.

⁷⁰ Colin XXXV, 17–18. esetében két, egymást követő olyan sort egészít ki, amelyekben 19 betű szerepel.

⁷¹ London – Cambridge – Massachusetts (1954).

⁷² K. Th. Arapopoulos: *Ἐπερίδου λόγοι / εισαγωγή μετάφρασις σημειώσεις*. Athén (1964) kül. 62–93.

⁷³ Iperide. Ed. M. Marzi. In: *Oratori attici minori. Volume primo. Iperide, Eschine, Licurgo*. Eds. E. Malcovati, M. Marzi, P. Leone. Torino (1977) 7–328.

Nem kívánom untatni Lordságodat a nílusi utazás, a templomok, sírok, romok, piramisok és barlangok megtekintésének részleteivel, hiszen ilyesmikről már megannyi beszámoló született, ráadásul nálam érdekesebb emberek tollából.

Inkább a papirusz felfedezésének történetét írom le. Miután Luxorba értem, az utazók általános szokásával szakítva – akik e jelentős helyek megtekintését a visszaútra halasztják – megálltam egy napra. E szokatlan döntésem célja az volt, hogy kapcsolatba lépjek néhány olyan arabbal, aki rendszeresen kutatott régiségek után a romok között és a sírokban. Utazásom idejére szolgálatomba kívántam állítani őket, hogy visszatérve lehetőség szerint olyan értékes tárgyakat vehessenek tőlük, melyeket időközben összegyűjtöttek.

Visszatérésemkor igazolódtak várakozásaim. Nyolcnapos luxori és nyugat-thébai tartózkodásom alatt ugyanis alkalmam volt számos értékes ókori tárgyat vásárolni, mert ezek az emberek, köztük egy különösen értelmes arab, valóban a segítségemre voltak. A néhány itt beszerzett múmiám közül az egyiket Lordságod, a Régészeti Társaság Elnöke előtt bontottuk ki Worcesterben. A másikat pedig 1850. június 10-én Lordságod londoni házában egy igen előkelő közönség számára rendezett társasági összejövetelen tárta az érdeklődők elé Birch úr, a British Museum munkatársa, Bonomi úr és mások hathatós segédkezése közepette. Később a leletekről – további vizsgálatokat követően – Birch úr nyomtatott kiadványban számolt be. Visszatérve azonban kincseimre, vásároltam még két ókori temetkezési hajót, melyek egyike – miként a rajta olvasható név igazolja – III. Thotmesz korából való, valamint számos skarabeust és sok egyéb más is a különféle papirusz kéziratokon kívül, melyeket az arabok rendszeres gyűjtések után eladásra kínálnak. Rájöttek ugyanis, hogy az európaiak és más utazók leginkább ezekre a különlegességekre sóvárognak, ezért bevett szokásuk, hogy papirusztekercset árulnak. Ezeket a tekercset olykor maguk ragasztgatják össze ördögi ügyességgel apró hulladékokból és töredékekből, így előfordul, hogy a tüzetesebb vizsgálatot követően kiderül, hogy hieroglifák, hieratikus, görög, kopt, arab és miegyéb írások egyesülnek „lenyűgöző összevisszaságban” ugyanabban a tekercsben.

Luxori tartózkodásom alatt, 1847. január 13–20. között naponta kilátogattam a nyugat-thébai kerületbe, legtöbbször Gournouba. Mivel vásárlásaim messze meghaladták a Thébában járt korábbi utazók kiadásait, hamarosan szoros kapcsolatba kerültem számos olyan arabbal, akik a környékbeli sírokban és ásatásokon ütötték fel tanyájukat. Két ilyen helybélitől hallottam először a csillagászati összegű ajánlatot – nevezetesen e papirusz vételárát, melyet végtére nagy szerencsémre magaménak tudhatok.

Eleinte komoly nehézségekbe ütköztem, mert az arabok egyértelműen megtagadták, hogy megnézhessem, mit is ajánlanak ezért a pénzért. Feltételül szabták, hogy ígérem meg látatlanban, meg fogom adni az általuk kért összeget. Különös viselkedésük okára később derült fény. Egy olasz aggastyán, bizonyos Castellari, aki ókori relikviákkal kereskedett, hosszú évek óta a luxori templom tetőzetének egy részében tanyázott, ott építtetett magának lakhelyet. Ez az ember – miként elmondták nekem – rendre arra kényszerítette a szegény arab kincsvadászokat, hogy éppen előkerülő leleteiket beszolgáltassák neki, mégpedig igen jelentéktelen fizetség fejében. Az olasz később busás haszonnal adta tovább e kincseket az utazóknak. Száz szónak is egy a vége, miután megígértem nekik, hogy Castellari előtt egy árva szót sem szólok a „levél”-ről – így nevezték ugyanis a papiruszt –, beleegyeztek: hozzák nekem a hajóhoz, hogy megnézhessem. Így is történt, még aznap este lehozták, de csak sötétedés után, mert így nem láthatták őket.

A kézirat szokatlanul magas vételára, a tekercs csaknem kifogástalan állapota, mely kétséget kizáróan az eredetiségét bizonyította, az eredeti állapotát változatlanul őrző gyönyörű kézírás – a külső részekből ugyanis néhány kisebb darab kitörött, így részben láthatóvá váltak a betűk –, az arabok végtelenül óvatos magatartása, mind-mind amellett szólt, hogy nem tévedtek nagyot: valóban valami rendkívüli dolgot tartottak a kezükben, mely alighanem megéri a ritka magas árat. Elhatároztam tehát, kerül, amibe kerül, megszerzem a tekercset. Végül valóban sikerült is, 350 piasztérért. A tekercs lelőhelyét firtató kérdéseimre csak annyi választ kaptam, hogy az arabok nemrégiben kezdett kutakodásaik során Gournouban, egy kis fakoporsóban vagy szarkofágban találták, amiből oly sok van a sírokban. Próbáltam még további részleteket is kiszedni belőlük, de többet nem árultak el. Ezek tehát e kézirat megvásárlásának körülményei.

Kevéssel angliai hazaérkezésem után barátaimnak, köztük Bonomi és Birch uraknak is megmutattam a papiruszt, akik értő ítéletükkel megerősítették sejtésemet a kézirat fontosságáról. Ekkor óvatosan kitekereseltettem és bekereteztettem, e művelet csodálatra méltó ügyességgel Hogarth úr hajtotta végre. Ebben a formában állítottam ki, miként fentebb írtam, Lordságod házában, mely a jelen lévő kutatók és régiségbúvárok körében nagy feltűnést keltett.

Mihelyt elterjedt a hír, a Királyi Irodalmi Társaság (Royal Society of Literature) Kuratóriuma rögtön azzal a kéréssel fordult hozzám, hogy engedélyezzem nekik a kézirat megtekintését. Azonnal rendelkezésükre álltam, és a papiruszt egy hétre, a vizsgálatok időtartamára átszállíttattam a Társaság székházába. Örömteli kötelességem elmondani, hogy a Társaság Kuratóriuma készséges segítségem elismerésére nagyvonalúan felajánlotta a kézirat teljes vagy részbeni kiadását.

A Társaság egyik ülésén Birch úr néhány igen figyelemreméltó megállapítást tett e két, korábban ismeretlen görög beszéddel kapcsolatban. Ekkor merült föl, hogy „egy papirusz töredékei”, melyeket Alexandriából nemrégiben Harris úr jelentetett meg hasonló kiadásban, minden bizonnyal az én kéziratomhoz tartoznak. Kiadásának bevezetőjében Harris úr beszámol arról, hogy a töredékeket „egy régiségkereskedőtől” (valószínűleg Castellaritól) „vásárolta a felső-egyiptomi Thébában 1847 tavaszán”. (Harris úr hozzáteszi: „Ez év tavaszán, mikor Thébában jártam, minden lehetőséget elkövettem, hogy megtaláljam e kéziratok lelőhelyét” [itt a korábban említett kézírataira gondol], „ahonnan az arabok begyűjtötték őket. Fáradozásaim azonban sikertelenek maradtak. 1848. augusztus 1.”) Az időpont egybeesik az én thébai látogatásommal.

Így hát, ezen általam megmentett kincs irodalmi jelentőségének biztos tudatában elhatároztam, hogy hasonló kiadást készíttetek a Netherclift és Fia céggel, hogy a tudós világ nyomtatásban tanulmányozhassa a szöveget.

Úgy gondoltam, ebben a formában helyes kiadnom. Nemcsak azért, mert ez a legjobb módja annak, hogy az eredeti minden apró jellegzetessége tanulmányozható legyen, hanem mert egyéb szempontokból is komoly értéke van, hiszen ez a legrégebbi kézirat, mely egy számkra nemrégiben felfedezett görög szerző művét tartalmazza.

Időközben, mikor a hasonló még előkészületben volt, tiszteletre méltó Churchill Babington úr felajánlotta nekem szívélyes segítségét kiadásom értékének nem csekély gyarapítására. Nemrégiben jelentette meg tudományos kiadásban Harris úr töredékeit, így készségesen vállalkozott egy hasonló kritikai és magyarázó jegyzetekkel ellátott szövegkiadásra, mely a kéziratom hasonló kiadását kiegészítené. Mondanom sem kell, nagy köszönettel fogadtam

Babington úr kecsegtető ajánlatát. Így most az eredeti kéziratnak nemcsak hű mását, hanem a szöveg kritikai kiadását is alkalmam van olvasóim szeme elé tárnai, melyet egy olyan kiváló tudós gondozott, aki már behatóan foglalkozott Hypereidés más műveivel is.

Bevégezvén a feladatot, melyet e régtől eltemetett kincs feltárása jelentett, nehéz szívvel bocsátanám e művet a világ színe elé anélkül, hogy egy különleges célt ne jelöljek ki számára. Egy célt, ahol szívélyes fogadtatásban és az őt megillető érdemben részesül.

Uram, ismervén az Ön irodalomhoz, és különösen a régészethez kötődő elmélyült kapcsolatát, mindazon értékes adalékokkal, melyek Babington úr jegyzeteiből és megfigyeléseiből származnak, nagy tisztelettel Lordságodnak ajánlom Hypereidés két beszédének első kiadását. Az egyik, a teljes, Euxenippos, a másik, a jelentős részeiben fennmaradt, Lykophrón védelmében íródott. Alázatosan kérem, fogadja Lordságod őket azon személy tiszteletének és nagyrabecsülésének jeléül, akinek e becses ókori relikvia felfedezését a jó szerencse lehetővé tette.

Maradok tisztelettel, Kedves Lordom, az Ön híve, Joseph Arden

Cavendish Square, London, 1853. február.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A tanulmány az NKFIH NN 124539 számú, „Társadalmi kontextus a szövegkritika tükrében: Bizánc innen és túl” című pályázat támogatásával készült.

Összeférhetetlenségi nyilatkozat: A szerző mint egyben főszerkesztő a kézirat bírálatainak folyamatában nem vett részt.

SUMMARY

This paper reviews the textual tradition of Hyperides' speech *Against Demosthenes* by presenting fragment groups of the Harris-Arden papyrus scroll. It complements Gianfranco Bartolini's comprehensive analysis published half a century ago with data acquired since 1972. It constitutes an extended chapter of the preface to the forthcoming Hyperides edition (Bibliotheca Teubneriana).

Keywords: Hyperides, *Against Demosthenes*, text tradition

Open Access. A cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje és az esetlegesen végrehajtott módosítások feltüntetésre kerülnek. (SID_1)

